

Śliwiński, Tadeusz

Synteza wyników wstępnych Narodowego Spisu Powszechnego 1970 w województwie warszawskim

---

Notatki Płockie 17/3-67, 33-40

1972

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Synteza wyników wstępnych Narodowego Spisu Powszechnego 1970 w województwie warszawskim

WSTĘP

Wyniki wstępne NSP 1970 uzyskano w drodze zestawień zbiorczych sporządzonych na kolejnych szczeblach (poczynając od obwodu spissowego).

Wyniki te opublikowane zostały przez WUS w kwietniu ubiegłego roku w dwóch zeszytach: „Ludność. Zasoby mieszkaniowe. Indywidualne gospodarstwa rolne” i „Ludność według płci i wieku”, zawierających uwagi metodologiczne i część tabelaryczną.

W grudniu ubiegłego roku WUS wydał natomiast „Uwagi analityczne do wyników wstępnych NSP 1970”. Ponadto w oparciu o niektóre dane NSP i dane uzyskane w drodze specjalnego badania ankietowego wydano 28 zeszytów powiatowych pt. „Statystyczna charakterystyka miejscowości w gromadach”.

Wyniki ostateczne NSP dla województwa warszawskiego znajdują się w końcowej fazie opracowania. W stosunku do danych ostatecznych wyniki wstępne charakteryzowały się:

- przyspieszonym terminem opracowania (kilka tygodni po spisie),
- zawężonym zakresem tematycznym,
- nieostatecznym charakterem danych, które w toku szczegółowego opracowania podstawowych materiałów spisowych mogą ulec pewnym zmianom,
- dużą szczegółowością przekrojów terytorialnych, która nie zostanie powtórzona przy opracowywaniu wyników ostatecznych.

Pomimo tego, że wyniki wstępne ze względu na duże tempo i ręczny sposób ich zbierania zawierają niewiele informacji, to jednak ich zakres tematyczny jest znacznie szerszy od wyników prezentowanych w 1960 r., jak również od wyników publikowanych w tym zakresie przez inne kraje.

Są to przede wszystkim informacje charakteryzujące zbiorowości badane w spisie w aspekcie ilościowym. Ilość informacji charakteryzujących strukturę tych zbiorowości została z konieczności ograniczona.

Publikacje: „Ludność. Zasoby mieszkaniowe. Indywidualne gospodarstwa rolne” i „Ludność według płci i wieku” zawierają dane w przekrojach terytorialnych powiatów, gromad i miast. Pozostawione w archiwach terenowych organów statystyki państwowej kopie zestawień zbiorczych NSP, dają możliwość wysumowania podstawowych danych spisowych również w in-

nych funkcjonalnych przekrojach terytorialnych takich, jak: miejscowości, jednostki urbanistyczne, rejony szkolne itp.

W analizie wyników wstępnych większość informacji zestawiono w przekroju podregionów.

Wybrane informacje, charakteryzujące stan i zmiany badanych zbiorowości w stosunku do 1960 ew. 1950 r. (poprzednie spisy powszechne) oraz w nawiązaniu do analogicznych danych dla kraju, a także wnioski jakie stąd wynikają dla dalszego rozwoju województwa przedstawiają się w ujęciu syntetycznym następująco:

LUDNOŚĆ

Stan i ruch ludności

Według wstępnych danych NSP w grudniu 1970 r. na terenie województwa zamieszkiwało 2514,1 tys. ludności, tj. o 199,0 tys. (o 8,6%) więcej niż w 1960 r. W latach 1951—1960 przyrost ludności był wyższy i wynosił 284 tys. osób (dynamika wzrostu w stosunku do stanu z 1950 r. — 14,0%).

Niższa dynamika wzrostu ludności w latach sześćdziesiątych wynika ze zmniejszenia się przyrostu naturalnego, spowodowanego zmniejszeniem się liczby urodzeń. Ujemne saldo migracji ludności wyniosło 69,2 tys. osób i było mniejsze niż w latach pięćdziesiątych o 18,1 tys. osób.

Zmniejszenie dynamiki przyrostu ludności jest zjawiskiem ogólnokrajowym, aczkolwiek w kraju przyrost ludności zarówno w latach pięćdziesiątych, jak i sześćdziesiątych był nieco wyższy niż w województwie i wynosił odpowiednio: 19,1‰ i 9,4‰.

Szacunki liczby ludności dokonywane w okresie międzypisowym, oparte na wynikach spisu 1960 i danych ewidencji ludności wskazywały, że na koniec 1970 r. w województwie powinno zamieszkiwać 2573,1 tys. osób, czyli o 59,0 tys. więcej niż wykazał spis (z czego na wsi — o 56,4 tys., zaś w miastach — o 2,6 tys.). Różnica ta wynika z niedokładności w ewidencjonowaniu zmian miejsca zamieszkania w wewnętrznym ruchu wędrownym ludności.

Od 1963 r. osoby zmieniające miejsce stałego zamieszkania zobowiązane są tylko do meldowania się w nowym miejscu zamieszkania, zaś obowiązek wymeldowania tych osób z poprzedniego miejsca zamieszkania spoczywa na organach ewidencji ludności. Obowiązku

tęgo organy ewidencji ludności — co zostało stwierdzone w wyniku wyrwykowych kontroli — nie zawsze dopełniają. W województwie warszawskim dodatkowym czynnikiem powodującym rozbieżności między danymi ewidencji ludności i spisu jest to, że na skutek ograniczeń meldunkowych obowiązujących w Warszawie i niektórych miastach województwa, część ludności przeniosła się tam na stały pobyt bez zameldowania, pozostając w dalszym ciągu zameldowana w poprzednim miejscu zamieszkania.

W ciągu 10 lat ludność miast zwiększyła się o 161,8 tys. osób, co stanowi 81,3% ogólnego przyrostu ludności w tym okresie, zaś ludność wsi wzrosła o 37,2 tys. osób. Dynamika przyrostu ludności w miastach (22,2%) była w województwie wyższa niż przeciętnie w kraju (19,6%).

W przekroju podregionalnym największy bezwzględny przyrost ludności miał miejsce — tak jak w poprzednich latach — w podregionie warszawskim — 119,2 tys. osób, tj. 59,8% całego przyrostu ludności w województwie. Pod względem dynamiki wzrostu na pierwsze miejsce wysunął się jednak podregion płocki (12,2%), na co wpłynął przede wszystkim duży przyrost ludności w samym Płocku (70% ogólnego przyrostu w podregionie).

Wysoki przyrost ludności w rejonie Płocka — spowodowany migracją — wystąpił tylko w gromadzie Stara Biała (41,3%).

W powiatach: Łosice, Sokołów Podlaski, Węgrów zaznaczył się spadek ludności z tym, że w powiatach Łosice i Sokołów spadek ten wystąpił również w stosunku do 1950 r.

W strukturze ludności według wieku w latach 1961—1970 z ważniejszych zmian należy odnotować największe liczebnie ((o 136,7 tys. osób, tj. o 25,0%) zmniejszenie się ludności w wieku 0—9 lat, największy procentowo (o 77,0%) wzrost liczebności w grupie 15—19 lat, i stosunkowo wysoki (o 103,8 tys. osób, tj. o 40,0%) w wieku powyżej 60 lat.

Sredni wiek ludności województwa wyniósł w 1970 r. 27,8 roku, tj. o 0,3 więcej niż przeciętnie w kraju i wzrósł w stosunku do 1960 r. o 1,2 (w kraju o 1,5 roku).

W rezultacie zmian w grupach wieku ludności wzrósł udział ludności w wieku produkcyjnym z 53,3% w 1960 r. do 55,0% w 1970 i w wieku poprodukcyjnym z 9,0 do 11,9%, natomiast zmalał udział ludności w wieku przedprodukcyjnym z 37,7% do 33,0%.

W grupie ludności w wieku przedprodukcyjnym największy spadek ludności w stosunku do 1960 r. wystąpił w wieku przedszkolnym (o 28,9%) i w wieku żłobkowym (o 20,6%). W wieku szkolnictwa podstawowego (8 roczników) spadek wyniósł 4,7%, a w pozostałych 3 rocznikach miał miejsce wzrost o 77,4%.

W grupie ludności w wieku produkcyjnym występują dwie fale wzrostu: wieku 40—49 lat — o 32,4% i wieku 18—29 lat — o 26,3%, natomiast wiek 30—39 lat i 50—64 lata wykazuje nieznaczny spadek.

W liczebnym wroście grupy ludności w wieku poprodukcyjnym wyraźnie zaznacza się wpływ przedłużenia się życia ludności.

Przy zakładanym obniżaniu wieku przechodzenia ludności na emeryturę trzeba się liczyć z tym, że nie wpłynie to zasadniczo na zmniejszenie się liczby ludności w wieku produkcyjnym, natomiast przyrost ludności w wieku poprodukcyjnym może być znaczny.

W strukturze ludności według płci w stosunku do 1960 r. nastąpiło zmniejszenie się wskaźnika feminizacji (liczba kobiet przypadająca na 100 mężczyzn) ze 106,7 do 105,8.

Z punktu widzenia prognozy demograficznej istotne są zmiany w grupie kobiet w wieku rozrodczym (35 roczników w wieku 15—49 lat). Otóż grupa ta wzrosła znacznie — o 17,6% oraz nastąpiło jej odmłodzenie (wzrósł w niej udział kobiet w wieku 15—24 lata). Stąd wniosek, że w najbliższym dziesięcioleciu należy oczekiwać wzrostu urodzeń.

Ludność według źródeł utrzymania

Rozwój przemysłu i innych pozarolniczych działów gospodarki w województwie oraz wzrost dojazdów do pracy w Warszawie spowodowały dalsze istotne zmiany w strukturze zawodowej ludności. Udział ludności pozarolniczej — wynoszący w 1950 r. 38,0%, a w 1960 roku 46,9% — wzrósł do 57,5%. Dynamika wzrostu ludności pozarolniczej w województwie warszawskim — podobnie jak w innych województwach o zbliżonym poziomie rozwoju, była wyższa niż średnia w kraju. Liczba tej ludności wzrosła w województwie od 1950 r. o 87,1%, podczas gdy w kraju — o 76,4%. Odpowiednie wskaźniki dla lat 1951—1960 wynoszą: województwo — 40,6%, Polska — 39,2%, zaś dla lat 1961—1970 — województwo — 33,1%, Polska — 26,7%. Zatem w latach 1961—1970 nastąpiło wprawdzie zmniejszenie się dynamiki wzrostu ludności pozarolniczej, to jednak różnica między tempem wzrostu tej ludności w województwie i w kraju była wyższa niż w latach 1951—1960.

Bezwzględny przyrost ludności pozarolniczej w latach 1961—1970 wyniósł 360 tys. osób i był o 160 tys. większy niż ogólny przyrost ludności w województwie.

Rozpiętości między powiatami pod względem odsetka ludności pozarolniczej są duże. Najniższy odsetek ma powiat Łosice (22,0%), najwyższy (nie licząc miast wydzielonych z powiatów) — Pruszków. Stopniowo następuje jednak zmniejszanie się tych rozpiętości. W 1950 r. powiat Łosice miał 8,3% ludności utrzymującej się z pracy poza rolnictwem, a powiat Pruszków — 73,0%, w 1960 r. odpowiednio: 12,8 i 78,8%.

Z ogólnego przyrostu ludności pozarolniczej na wieś przypada 196,1 tys. osób czyli 54,5%. W poprzednim dziesięcioleciu przyrost ludności pozarolniczej był mniejszy na wsi niż w mieście. W rezultacie tego odsetek ludności pozarolniczej na wsi zwiększył się z 17,6% w 1950 r.

i 23,1% w 1960 r. do 31,9% w 1970 r. W 6 powiatach i 94 gromadach ludność pozarolnicza na wsi stanowi już obecnie więcej niż 50%, a w 16 gromadach więcej niż 75% ogółu ludności.

W minionym dziesięcioleciu zaznaczył się wzmoczony spadek liczby ludności utrzymującej się z rolnictwa. Ludność ta zmniejszyła się o 160,8 tys. osób, tj. o 13,1%. W latach 1951—1960 ubytek ludności rolniczej wyniósł 29,9 tys. osób, tj. 2,4% stanu z 1950 r. W kraju w latach 1961—1970 ubytek ludności rolniczej wyniósł 14,7%.

Ludność rolnicza zmniejszyła się we wszystkich powiatach województwa warszawskiego. Największy spadek tej ludności wystąpił w powiatach: Otwock (o 23,2%), Ostrów Mazowiecka (o 27,7%), Grodzisk Mazowiecki (o 22,0%), Wyszaków (o 21,1%), Wołomin (o 20,9%), najmniejszy zaś w powiatach: Przasnysz (o 7,0%), Płock (o 8,0%), Maków Mazowiecki (o 8,2%), Pułtusk (o 8,4%), Ostrołęka i Sierpc (o 9,1%). W pierwszej grupie występują powiaty o mniej intensywnym rolnictwie, większym uprzemysłowieniu lub dogodnych warunkach dojazdów do pracy, w drugiej zaś powiaty dalej położone od centrów przemysłowych i posiadające korzystniejsze warunki glebowe.

Cechą charakterystyczną jest to, że stosunkowo niewielki spadek liczby ludności rolniczej wystąpił w powiecie płockim. Ponadto z 9 gromad w województwie, w których miał miejsce wzrost liczby ludności rolniczej to gromady podwarszawskie: Jabłonna pow. Nowy Dwór Mazowiecki, Zalesie Górne pow. Piaszeczno oraz Błonie, Opacz i Świącice pow. Pruszków.

Odrębną grupę pod względem cech społeczno-zawodowych, wydzieloną w spisach powszechnych jest ludność utrzymująca się z niezarobkowych źródeł utrzymania (emeryci, renciści, osoby pobierające stypendia, płace ucznia itp.).

W ostatnim dziesięcioleciu grupa ta wzrosła do 147,6 tys. czyli o 49,1% i stanowi 5,9% ogólnej liczby ludności.

Aktywność zawodowa ludności

W latach 1961—1970 nastąpił znaczny wzrost ludności czynnej zawodowo w województwie, gdyż z 1147,6 tys. osób do 1332,8 tys., tj. o 185, tys. (o 16,1).

Wzrost ten spowodowany został zwiększeniem się liczby czynnych zawodowo poza rolnictwem — o 231 tys. osób (o 53,5%) oraz zmniejszeniem się liczby czynnych zawodowo w rolnictwie — o 45,8 tys. osób (o 6,4%).

Największy przyrost ludności czynnej zawodowo poza rolnictwem miał miejsce w podregionie płockim (o 73,3%) i ostrołęckim (o 68,0%), w podregionie warszawskim dynamika wzrostu czynnych zawodowo poza rolnictwem wyniosła 46,5%, czyli poniżej przeciętnej wojewódzkiej. Spadek czynnych zawodowo w rolnictwie kształtował się od 8,3%

w podregionie warszawskim do 1,8% w podregionie ciechanowskim.

Równoległe nastąpiło zmniejszenie się liczby ludności utrzymywanej przez osoby pracujące — o 34,7 tys. osób, tj. o 3,2%, na co składa się wzrost tej kategorii ludności poza rolnictwem o 70,9 tys. i spadek w rolnictwie o 115,6 tys. osób.

W rezultacie wyżej podanych zmian wzrósł współczynnik aktywności zawodowej ludności: poza rolnictwem z 39,7% w 1960 r. do 45,8% w 1970 r. i w rolnictwie odpowiednio — 58,3% do 62,7% oraz zmniejszyła się liczba osób utrzymywanych przypadających na 100 osób czynnych zawodowo: poza rolnictwem ze 120,9 do 91,1, a w rolnictwie z 71,8 do 60,4. Zmiany te wywarły korzystny wpływ na sytuację materialną ludności.

Gospodarstwa domowe i zbiorcze

Liczba gospodarstw domowych (zespołów osób wspólnie mieszkających i utrzymujących się) wzrosła od 1960 r. o 46,0 tys., tj. o 7,1%. Równocześnie przeciętna liczba osób przypadających na 1 gospodarstwo domowe wzrosła z 3,51 do 3,55. Przeciętnie w kraju liczba osób przypadających na 1 gospodarstwo domowe zmniejszyła się z 3,47 do 3,45.

Liczba ludności w gospodarstwach zbiorowych wynosiła w 1970 r. 41,9 tys. osób, tj. 1,7% ogólnej liczby ludności w województwie i wzrosła od 1960 r. o 39,2%.

Ludność w indywidualnych gospodarstwach rolnych

W wynikach wstępnych NSP wyodrębniono gospodarstwa domowe z użytkownikiem indywidualnego gospodarstwa rolnego. Przyjęto przy tym założenie, że w skład gospodarstwa domowego może wchodzić tylko jeden użytkownik gospodarstwa rolnego. Liczba gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego równa się zatem liczbie indywidualnych gospodarstw rolnych.

Według danych NSP 1970 ludność w gospodarstwach domowych — w skład których wchodzi użytkownik gospodarstwa rolnego — stanowiła w województwie 1400,5 tys. osób, tj. 56,7% osób zamieszkałych w gospodarstwach domowych i zmniejszyła się w stosunku do 1960 r. o 68,7 tys., tj. o 5,2%. Liczba ludności w gospodarstwach domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego nie pokrywa się z liczbą ludności utrzymującej się z rolnictwa.

Część ludności utrzymującej się z pracy poza rolnictwem pozostaje bowiem we wspólnych gospodarstwach domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego.

W okresie ostatniego dziesięciolecia liczba osób utrzymujących się z rolnictwa zmniejszyła się o 160,8 tys., a liczba ludności związanej z gospodarstwem rolnym — o 68,7 tys.

W latach 1961—1970 — zgodnie z ogólną tendencją — aktywność zawodowa ludności

związanej z gospodarstwem rolnym wzrosła z 55,9% do 61,2%. W materiałach opracowanych w oparciu o spis, ludność aktywną zawodowo — związaną z gospodarstwem rolnym podzielono na dwie grupy:

— pracującą w swoim gospodarstwie rolnym głównie i dodatkowo,

— pracującą poza swoim gospodarstwem rolnym.

Pozwoliło to na bliższe niż można by użyć w oparciu o informacje o źródłach utrzymania, określenie sytuacji w zakresie zatrudnienia w rolnictwie indywidualnym. Sytuacja ta staje się bowiem coraz bardziej złożona, ponieważ coraz większy jest udział tych osób, które pozostają we wspólnym gospodarstwie domowym z użytkownikiem gospodarstwa rolnego, traktując swoją pracę w tym gospodarstwie jako pracę dodatkową, lub pracując wyłącznie poza tym gospodarstwem, jednakże w okresach śpiętnienia prac w rolnictwie, mogą pomagać w tych pracach.

Jak wykazują wyniki spisu, ogólna liczba osób czynnych zawodowo związanych z gospodarstwem rolnym wzrosła w stosunku do 1960 r. o 4,4%, liczba pracujących w swoim gospodarstwie rolnym ogółem zmniejszyła się o 0,8%, z tego traktujących tę pracę jako główną — o 8,4%, natomiast liczba osób pracujących w gospodarstwie rolnym tylko dodatkowo wzrosła o 121,2%, a pracujących wyłącznie poza swoim gospodarstwem — o 50,4%. Struktura poszczególnych kategorii osób czynnych zawodowo pozostających we wspólnym gospodarstwie domowym z użytkownikiem gospodarstwa rolnego ukształtowała się następująco: czynni zawodowo w swoim gospodarstwie rolnym ogółem — 85,5%, z tego głównie 74,3%, dodatkowo — 11,2%, poza swoim gospodarstwem rolnym — 14,5%.

Najwyższy odsetek pracujących w swoim gospodarstwie rolnym tylko dodatkowo oraz pracujących wyłącznie poza swoim gospodarstwem jest oczywiście w podregionie warszawskim i wynosi odpowiednio 15,1 i 22,1%. Dynamika wzrostu tych kategorii osób jest jednak w tym podregionie najniższa ze wszystkich podregionów.

Największe znaczenie mają jednak zmiany w liczbie osób traktujących pracę w gospodarstwie rolnym jako główną. Spadek liczby tych osób w stosunku do 1960 r. był największy w podregionie warszawskim, gdzie wyniósł 11,1%, najmniejszy zaś w podregionie płockim — 4,1%. Spośród powiatów liczba tej ludności wzrosła tylko w powiecie płońskim. W pozostałych powiatach zaznaczył się jej spadek, przy czym największy miał miejsce w powiatach: Grodzisk Mazowiecki (o 19,1%), Mińsk Mazowiecki (o 16,4%), Wyszaków i Gostynin (o 13,0%), Siedlce (o 12,3%), Mława i Ostrołęka (o 11,7%), Ryki (o 11,6%), Wołomin (o 11,5%), Garwolin (o 11,2%).

Zwraca uwagę to, że w podanym zestawieniu znajdują się powiaty o mniej intensywnej produkcji rolnej.

Liczba ludności pracującej głównie w swoim gospodarstwie rolnym na 100 ha użytków rolnych wyniosła w 1970 r. 35,1 osób (w kraju 38,2) i zmniejszyła się w ciągu dziesięciu lat o 3,8 osób (w kraju o 3,9).

Przy założeniu, że pracujący dodatkowo w gospodarstwie rolnym, stanowią 1/2 osoby pracującej głównie, wówczas zatrudnienie na 100 ha użytków rolnych kształtuje się na poziomie 37,8 osoby (w kraju 43,2) spadek jest również mniejszy i wynosi — 2,3 osoby.

Przy takim przeliczeniu województwo warszawskie zajmuje (pod względem liczby zatrudnionych w indywidualnych gospodarstwach rolnych) na 100 ha użytków rolnych 8 miejsce w kraju w rzędzie takich województw, jak opolskie (40,9 osoby), wrocławskie (36,7), poznańskie (34,9), za województwami sąsiednimi takimi, jak lubelskie (49,0 osób), łódzkie (44,6), kieleckie (53,4).

Pod względem liczby zatrudnionych w indywidualnych gospodarstwach rolnych na 100 ha użytków rolnych zarówno głównie, jak i dodatkowo — pierwsze miejsce zajmuje podregion warszawski (39,3 i 9,5 osoby), a następnie kolejno: siedlecki (37,0 i 3,9), ostrołęcki (36,1 i 3,5), płocki (32,8 i 3,7) i ciechanowski (32,3 i 2,9).

MIESZKANIA

Zasoby mieszkaniowe

NSP 1970 wykazał, że w województwie warszawskim znajduje się 613,9 tys. zamieszkałych mieszkań, tj. o 8,5% więcej niż w 1960 r. i 1623,8 tys. izb, tj. o 36,2% więcej, z czego w miastach — 238,1 mieszkań (wzrost o 25,1%) i 616,9 tys. izb (wzrost o 50,1%), a na wsi 375,8 tys. mieszkań (poziom z roku w 1960 r.) i 1006,9 tys. izb, (wzrost o 28,9%). Wskaźniki wzrostu mieszkań w stosunku do 1960 r. są w województwie niższe niż przeciętne w kraju (15,3%), na co zarzutował niższy wzrost w miastach (w kraju 26,8%) i brak wzrostu na wsi (w kraju 3,5% wzrostu). Natomiast dynamika wzrostu izb jest w województwie nieco wyższa (w kraju 35,0%), na co wpłynął wyższy wzrost izb w miastach (w kraju 40,6%). Wzrost izb na wsi był w kraju nieco wyższy i wyniósł 29,0%.

W przedstawionych danych zaskakujący jest brak przyrostu mieszkań na wsi. Z danych sprawozdawczych wynika, że w latach 1961—1970 oddano na wsi do użytku 48,7 tys. mieszkań. Według przypuszczeń na niewykazanie przez spis wzrostu mieszkań złożyły się dwie przyczyny: restytucyjny charakter znacznej części budownictwa mieszkaniowego oraz statystyczny ubytek mieszkań związany z migracją ludności (jeśli w budynku złożonym z 2 izb przedzielonych sienią mieszkały 2 gospodarstwa domowe, to spisane zostały tam 2 mieszkania, jeśli pozostało w nim jedno gospodarstwo domowe, to zgodnie z kryteriami stosowanymi w spisie cały budynek stanowił jedno mieszkanie). Potwierdzeniem tej tezy

wydaje się być to, że liczba gospodarstw domowych na wsi wzrosła w województwie w stosunku do 1960 r. tylko o 0,5^o/o oraz to, że w poszczególnych podregionach i powiatach dynamika mieszkań i gospodarstw domowych jest bardzo zbliżona do siebie.

Najwyższą dynamikę wzrostu mieszkań w miastach osiągnął podregion płocki (41,8^o/o), na co złożył się głównie duży przyrost mieszkań w samym Płocku (o 66,5^o/o, 74,4^o/o przyrostu całego podregionu).

W pozostałych podregionach wzrost liczby mieszkań kształtował się od 17,7^o/o w podregionie warszawskim do 27,4^o/o w ostrołęckim. Na wsi przyrost mieszkań wystąpił jedynie w podregionie warszawskim (o 5,8^o/o) i płockim (o 1,0^o/o). W pozostałych podregionach miał miejsce ubytek mieszkań, największy w podregionie siedleckim (o 8,8^o/o).

Po raz pierwszy w spisie 1970 zostały zebrane informacje o zasobach mieszkaniowych niezamieszkałych. Z informacji tych wynika, że w województwie było niezamieszkałych 14,8 tys. mieszkań (2,4^o/o ogólnych zasobów) i 37,2 tys. izb (2,2^o/o), z czego blisko 3/4 na wsi. Niezamieszkanie mieszkań spowodowane było głównie niezasiedleniem nowych budynków, sezonowym użytkowaniem i zmianą lokatorów.

Warunki mieszkaniowe ludności

Dane NSP 1970 wskazują że:

- w latach 1961—1970 nastąpiła znaczna poprawa warunków mieszkaniowych ludności;
- poprawa ta jest większa w województwie warszawskim, niż przeciętnie w kraju oraz na wsi niż w mieście,
- różnice dzielące województwo od przeciętnych w kraju i wieś od miasta pozostały jeszcze dość znaczne.

W województwie warszawskim na 1 izbę przypadało w 1970 r. 1,52 osoby, z czego w miastach — 1,40, a na wsi — 1,50. W stosunku do 1960 r.: zagęszczenie na 1 izbę zmniejszyło się o 0,39 osoby, z czego w miastach — o 0,32 a na wsi o 0,41. Odpowiednie dane dla kraju przedstawiają się następująco: na 1 izbę przypadało w 1970 r. 1,37 osoby,

z tego w miastach 1,31, na wsi — 1,43. W stosunku do 1960 r. zagęszczenie zmniejszyło się — ogółem o 0,29, z tego w miastach — o 0,22, na wsi — o 0,37.

Należy jednak stwierdzić, że niektóre województwa zrobiły większy niż warszawskie postęp w poprawie wskaźników zagęszczenia izb. W związku z tym lokata województwa warszawskiego pod względem liczby osób przypadających na 1 izbę pogorszyła się — w miastach spadek z 18 na 20 miejsce, a na wsi z 13 na 15 miejsce.

Wewnątrz województwa charakterystyczne jest znaczne zmniejszanie się różnic w zagęszczaniu izb.

Jeśli w 1960 r. różnice między powiatami pod względem zagęszczenia izb w miastach wynosiły 0,38 osoby na izbę, to w 1970 r. wynoszą już tylko o 0,23 osoby na izbę. Podobnie na wsi rozpiętość zmniejszyła się z 0,65 osoby na izbę do 0,45.

W miastach największy stopień poprawy (0,35 osoby na izbę) i najkorzystniejsza sytuacja w 1970 r. (1,37 osoby na izbę) ukształtowała się w podregionie warszawskim.

Na wsi największa poprawa (0,45 osoby na izbę) miała miejsce w podregionie ciechanowskim i ostrołęckim. Najniższy wskaźnik zagęszczenia w 1970 r. występuje w podregionie siedleckim (1,53 osoby na izbę).

Powierzchnia użytkowa mieszkań spisana została w NSP 1970 po raz pierwszy w Polsce. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkań na osobę wynosi w województwie — w miastach — 11,6 m², na wsi — 11,5 m², wobec 12,9 m² w kraju. Pod względem przeciętnej powierzchni na osobę w miastach znajdujemy się na 18—19 miejscu łącznie z województwem lubelskim, a na wsi — na 16 (przedostatnim).

Zróznicowanie pod względem przeciętnej powierzchni użytkowej mieszkań przypadającej na 1 osobę jest w województwie niewielkie. Przeciętna powierzchnia w miastach różni się między powiatami o 1,9 m². Na wsi wyróżnia się jedynie podregion siedlecki, w którym przeciętna powierzchnia na 1 mieszkańca wynosi 13,2 m².

Udział i wzrost liczby mieszkań wyposażonych w podstawowe instalacje w województwie na tle kraju przedstawia się następująco:

Wyszczególnienie	1960		1970			
	wodo- ciąg	ustęp spłuki- wany	wodo- ciąg	ustęp spłuki- wany	wodo- ciąg	ustęp spłuki- wany
	w % ogółu mieszkań				1960 = 100	
Polska	29,9	18,9	46,8	33,3	180,7	202,9
miasta	55,4	35,6	74,6	55,6	171,0	198,1
wieś	3,6	1,7	11,7	5,1	334,0	304,2
Województwo	8,5	6,5	22,0	18,0	279,4	301,7
miasta	21,7	16,6	46,9	39,0	269,7	294,3
wieś	1,9	1,3	6,3	4,6	337,3	348,3

Postęp w wyposażeniu mieszkań w instalacje wodociągowe i kanalizacyjne jest — jak na 1 dziesięciolecie — bardzo duży, zwłaszcza w województwie. Tym niemniej do rozwiązania problemu wyposażenia mieszkań w podstawowe instalacje nawet w miastach — jest jeszcze w województwie daleko, przy obecnym tempie 3-go dziesięciolecia.

Występuje bardzo duże zróżnicowanie powiatów pod względem stopnia wyposażenia mieszkań w urządzenia wodociągowe i kanalizacyjne. W miastach stopień wyposażenia jest tym wyższy im większe są miasta. Udział mieszkań posiadających bieżącą wodę — poza 14 najmniejszymi miastami — kształtuje się powyżej 20%. W 13 miastach występuje ponad 50% mieszkań posiadających bieżącą wodę. Wyposażenie w ustęp splukiwany jest z reguły nieco niższe.

Na wsi wyposażenie mieszkań w bieżącą wodę i ustęp splukiwany jest jeszcze zjawiskiem rzadkim. Jedynie w 12 gromadach województwa ponad 20% mieszkań wyposażonych jest w wodociąg.

W ramach wyników wstępnych NSP opracowane zostały również informacje o wyposażeniu mieszkań w gaz, lecz tylko w odniesieniu do gazu z sieci. Pod względem wypo-

sażenia mieszkań w ten rodzaj instalacji województwo bardzo odbiega od poziomu krajowego. Gaz z sieci w miastach posiada bowiem w kraju 48,2% mieszkań, podczas gdy w województwie zaledwie — 2,8%. Stopień wyposażenia w gaz z sieci mieszkań na wsi tak w kraju, jak i w województwie nie ma praktycznego znaczenia, kształtuje się bowiem poniżej 1%.

Sytuację mieszkaniową ludności poza omówionymi wskaźnikami określa również porównanie liczby mieszkań z liczbą gospodarstw domowych. W województwie w 1970 r. liczba gospodarstw domowych była wyższa od liczby mieszkań o 81,6 tys., z czego w miastach — o 36,6 tys. i na wsi — o 45,3 tys.

W stosunku do 1960 r. nadwyżka liczby gospodarstw domowych nad liczbą mieszkań zmniejszyła się o 2 tys. Nadwyżkę tą można traktować jako orientacyjną wielkość niezaspokojonych potrzeb mieszkaniowych.

Dla przedstawienia omawianego problemu można posługiwać się również porównaniem liczby gospodarstw domowych przypadających na 100 mieszkań.

Porównanie takie dla województwa na tle kraju przedstawia się następująco:

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw domowych na 100 mieszkań					
	ogółem		miasta		wieś	
	1960	1970	1960	1970	1960	1970
Polska	117,5	113,0	122,2	116,6	112,6	110,4
Województwo	114,8	113,3	121,2	115,3	111,5	112,0

Jak wynika z powyższego zestawienia, sprawa wspólnych mieszkań w kraju i województwie przedstawia się podobnie i nie uległa w ciągu 10 lat zasadniczym zmianom.

Dla określenia społecznego odczucia uciążliwości wspólnych mieszkań do podanych wskaźników trzeba przyjąć poprawkę, że uciążliwość tą odczuwają zarówno gospodarstwa domowe oczekujące na własne mieszkanie, jak i te które wspólnie z nimi zamieszkują.

W kilku miastach w województwie występuje szczególnie wysoka nadwyżka liczby gospodarstw domowych nad liczbą mieszkań. Dotyczy to takich miast, jak: Ząbki, gdzie na 100 mieszkań przypada 140,5 gospodarstw domowych, Łosice — 133,3, Kobyłka — 132,2. Inne wskaźniki nie świadczą jednak o szczególnych trudnościach mieszkaniowych w tych miastach.

Indywidualne gospodarstwa rolne

Spisem powszechnym 1970 objętych zostało 350,1 tys. gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego, co jest równo-

znaczne z liczbą spisanych indywidualnych gospodarstw rolnych.

Liczba gospodarstw spisanych w NSP jest mniejsza od liczby gospodarstw spisanych w ramach czerwowego spisu rolniczego 1970 r. — o 55,5 tys., tj. o 13,7%.

Powyższe różnice wynikają częściowo z nieobjęcia spisem powszechnym gospodarstw położonych na wsi o powierzchni poniżej 0,10 ha (w czerwowym spisie 1970 ujęto 3,9 tys. takich gospodarstw). Podstawową przyczyną tych różnic była jednak odmienna zasada spisywania gospodarstw. Spisem czerwowym obejmuje się wszystkie gospodarstwa znajdujące się w ewidencji gromadzkich (miejskich) rad narodowych. Spisem powszechnym objęte były natomiast tylko gospodarstwa, których użytkownicy ujawnili fakt ich posiadania. Mogły nie zostać zatem spisane niektóre gospodarstwa, których użytkownicy mieszkają w innej miejscowości niż siedziba gospodarstwa. Nie spisane zostały również jako gospodarstwa grunty stanowiące część gospodarstw, wyodrębnione w ewidencji celem zmniejszenia progresji podatkowej, uniknięcia lub zmniejszenia obowiązkowych dostaw itp.

Według rozpoznania WUS, liczba gospodarstw objętych spisem powszechnym jest bliższa liczby faktycznych gospodarstw rolnych, rozumianych jako samodzielne jednostki organizacyjno-produkcyjne, niż wykazywane w spisach czerwcowych.

Liczba indywidualnych gospodarstw rolnych spisanych w NSP 1970 jest mniejsza o 30,5 tys. (o 8,0%) niż w 1960 r. W kraju w tym okresie liczba gospodarstw zmniejszyła się o 5,4%. Zmniejszenie się liczby indywidualnych gospodarstw jest zjawiskiem nowym w rolnictwie na terenie województwa. Dotychczas bowiem dominował proces rozdrabniania gospodarstw. Jeszcze w latach 1951—1960 przybyło (według spisów powszechnych) 41 tys. gospodarstw.

Ubytek liczby gospodarstw w stosunku do 1960 r. zaznaczył się we wszystkich powiatach, z wyjątkiem sochaczewskiego. Największy ubytek miał miejsce w podregionie warszawskim (o 10,1%), a najmniejszy w podregionie płockim — (o 3,7%).

Ogólna powierzchnia indywidualnych gospo-

darstw rolnych spisanych w ramach NSP 1970 wyniosła 2165,5 tys. ha, tj. o 6,2 tys. ha (o 0,03%) więcej niż ujęto w spisie powszechnym 1960 r., zaś powierzchnia użytków rolnych — 1787,8 tys. ha, tj. o 27,0 tys. ha (o 1,5%) więcej. W kraju w stosunku do 1960 wystąpił spadek powierzchni indywidualnych gospodarstw rolnych.

Wzrost powierzchni indywidualnych gospodarstw rolnych otrzymany na podstawie danych ze spisów powszechnych (analogiczna tendencja wynika również z innych źródeł) nie oznacza faktycznego wzrostu, a jest wynikiem ujawnienia gruntów nie objętych ewidencją w poprzednich latach, w trakcie przeprowadzania gleboznawczej klasyfikacji gruntów.

Posługując się liczbami uzyskanymi ze spisów powszechnych stwierdza się zmiany w strukturze obszarowej oraz wzrost przeciętnej powierzchni indywidualnych gospodarstw rolnych.

Zmiany w strukturze obszarowej przedstawiają się następująco:

Lata	Indywidualne gospodarstwa rolne			
	ogółem	o powierzchni ogólnej w ha		
		0,1—0,5	0,5—2,0	2,0 i więcej
1960	100	7,1	14,1	78,8
1970	100	6,8	12,7	80,5

Przeciętna powierzchnia jednego gospodarstwa wykazuje wzrost z 5,67 ha w 1960 do 6,19 ha w 1970, tj. o 9,2% i zwiększyła się w 24 powiatach oraz we wszystkich podregionach, przy czym najwięcej w podregionie siedleckim (o 14,5%) i ostrołęckim (o 13,9%).

WNIOSKI

1. Dane NSP 1970 wskazują na szereg zjawisk zarówno demograficznych, jak również w zakresie sytuacji mieszkaniowej i indywidualnych gospodarstw rolnych. Zjawiska te dotychczas nie były brane pod uwagę w ogóle lub w niedostatecznym stopniu w planowaniu rozwoju gospodarki, w zarządzaniu itp. Niektóre zjawiska zarysowały się po raz pierwszy, jak np. zmniejszenie się liczby indywidualnych gospodarstw rolnych.

2. Do zjawisk demograficznych, które wymagają nowego spojrzenia na opracowane już programy rozwoju gospodarczego województwa zaliczyłbym:

1) znacznie szybszy wzrost ludności utrzymującej się z pracy poza rolnictwem niż ludności miejskiej. Dysproporcje jakie zarysowują się między dynamiką tych dwóch zbiorowości (zakładam, że większość przyrostu ludności pozarolniczej

związana jest ze wzrostem zatrudnienia w miastach) wskazują na konieczność ponownego rozpatrzenia założonego w planach tempa rozwoju miast;

2) spadek liczby ludności zatrudnionej w rolnictwie. Bilanse zatrudnienia opracowywane w latach sześćdziesiątych zakładały niezmiennosc zatrudnienia w rolnictwie. Utrzymanie bez zmian stanu zatrudnienia w rolnictwie zakłada również program rozwoju województwa do 1975 r. Wydaje się, że tendencja spadku liczby ludności rolniczej będzie się przejawiać nadal. Należałoby dać temu wyraz w bilansach planistycznych zatrudnienia;

3) pojawienie się dużych obszarów wiejskich o przewadze ludności nierolniczej. Należałoby sprawdzić czy zjawisko to zostało należycie uwzględnione w planach rozwoju usług, komunikacji itp. Inne niż na terenach typowo rolniczych powinny być tam również funkcje administracji, ich struktura etatowa itp.

3. Dane ludnościowe uzyskane ze spisu wykazały małą trafność opracowywanych dotychczas prognoz demograficznych. Z uwagi na dużą ruchliwość ludności i zmienność struktury jej wieku należy z dużą uwagą podejść do opracowania nowej prog-

nozy demograficznej i wynikających z niej wniosków dla różnych dziedzin gospodarki, spraw socjalnych itp.

4. Szybszy w województwie niż przeciętnie w kraju dotychczasowy wzrost ludności miejskiej i gorsze warunki mieszkaniowe tej ludności są ważnym argumentem dla dalszego większego niż przeciętnie w kraju tempa wzrostu budownictwa mieszkaniowego i uzbrojenia komunalnego miasta. Założony w programie rozwoju województwa do 1975 r. wzrost budownictwa mieszkaniowego na poziomie ogólnokrajowym oznacza, że nastąpi względne pogorszenie się sytuacji mieszkaniowej w województwie.
5. Duże rozbieżności jakie wystąpiły między

danymi ze spisu a danymi — dotyczącymi tych samych zagadnień — pochodzącymi ze sprawozdawczości lub opartymi na szacunkach wymagają zweryfikowania niektórych dotychczasowych metod ewidencji zasobności gospodarczych i społecznych, metodologii sprawozdawczości i szacunków. W szczególności konieczne wydaje się:

- 1) zwiększenie dokładności ewidencji zmian miejsca zamieszkania ludności, co można osiągnąć przez lepszą kontrolę pracy organów ewidencji;
- 2) wyeliminowanie fikcyjnych gospodarstw rolnych. Zniesienie obowiązkowych dostaw i spłaszczenie progresji podatkowej stwarza ku temu korzystne warunki.

JAKUB CHOJNACKI

Zbudujcie „drugi” i „trzeci” Płock

W czołówce „Tygodnika Płockiego” (nr 4 z 28 maja 1972 r.) ukazał się artykuł pt.: „Zbudujcie „drugi Płock”, zaczynający się słowami: „Takie serdeczne życzenia kierują do wszystkich budowlanych mieszkańcy naszego miasta w dniu ich święta. Perspektywa zbudowania drugiego Płocka jest realna z uwagi na wzrastający potencjał przedsiębiorstw budowlanych...”

Nie można się jednak zgodzić z powyższym stanowiskiem autora i jego życzeniami, gdyż

zadawała się on zaspokojeniem połowy potrzeb, jakie zaistnieją w Płocku do 1985 r. i zmniejsza przez to skalę problemów, jakie stają przed płockimi władzami i przedsiębiorstwami. Teza „Drugi Płock” nawiązuje do znanej przedwyborczej wypowiedzi Edwarda Gierka w Katowicach: „...wymagać będzie podwojenia w ciągu mniej więcej 15 lat obecnego zasobu mieszkaniowego, czyli — mówiąc obrazowo — zbudowania jeszcze jednej Polski”. (Trybuna Ludu nr 52 z 22.II.1972 r.)

Fragment Spółdzielczego Osiedla Tysiąclecia. Aby zapewnić w 1985 r. każdemu płoczaninowi dobre mieszkanie należy w latach 1971—1985 zbudować 80 tys. izb.